BIULETYN KONSERWATORSKI
WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW W BIAŁYMSTOKU

Białystok 2026

Irena Taranta
Muzeum Podlaskie w Białymstoku

Sztuka islamu – ceramika z Iznik w XVI-wiecznym Tykocinie

Słowa kluczowe: ceramika z Iznik, sztuka islamu, Tykocin, ceramika artystyczna, Imperium Osmańskie
Key words: Iznik pottery, Islamic art, Tykocin, artistic ceramic, Ottoman Empire

Najważniejszym ośrodkiem produkcji ceramiki artystycznej, zarówno architektonicznej, jak i naczyniowej, w XVI-wiecznej otomańskiej Turcji był Iznik (bizantyjska Νικαια). Sułtan Mehmed I na początku XV w. sprowadził do Iznik perskich mistrzów ceramiki, którzy zajęli się produkcją płytek glazurowanych, dekorowanych motywami kwiatowymi i zwierzęcymi, ozdabiających meczety, pałace i inne budynki, oraz produkcją naczyń i przedmiotów codziennego użytku. Asortyment tych wyrobów nie był zbyt szeroki: talerz, misa, miska, wazon, dzbanek, karafka, kubek, miseczka z urządzeniem do wyciskania cytryny, lampa i lichtarz. Formy nie były wyszukane, gdyż skoncentrowano się na odpowiednim doborze składników masy garncarskiej, wysokiej jakości wypale oraz barwie i kompozycji dekoracji[1].

Pod koniec XV w. wyroby ceramiczne *sgraffito* dekorowane podszkliwnie i pokryte szkliwem ołowiowym, nawiązujące do naczyń z Miletu, wykonane z czerwonej, żelazistej gliny[2] zastąpiła ceramika wykonana z białej, twardej gliny zbliżonej do kaolinu. Dzięki temu wyroby upodobniły się do porcelany chińskiej, tym bardziej że przyozdabiano je barwą niebieską[3]. W latach 1530–1540 w iznickiej ceramice oprócz ciemnych błękitów pojawiły się odcienie turkusowe i motywy kwiatowe: tulipany, hiacynty i goździki, które dominują w następnym półwieczu (1550–1600) i tworzą nowe, bogate kompozycje[4]. Była to nadal ceramika biało-błękitna, operująca opisaną dekoracją i dodatkowo nowe motywy zdobnicze: róże, pąki różane, karczochy, rybie łuski, rozety, półksiężyce[5]. Na białym tle pojawiają się różne odcienie koloru niebieskiego oraz akcenty zieleni, czasami tło jest błękitne, barwy ornamentów zaś ciemne, matowe[6]. Wielobarwna dekoracja jest dobrana w sposób subtelny i harmonijny: na białym tle jasna zieleń, turkus oraz reliefowo podniesiona koralowa czerwień, ponadto róż, brąz i szarość, kładzione niekiedy na kolorowym tle; barwy te są okonturowane czernią[7]. Wytwarzana w Iznik ceramika artystyczna wyróżnia

się niezwykłą delikatnością i świeżością kolorystyki oraz wysokim poziomem technologicznym i estetycznym osiągniętym przez perskich rzemieślników (il. 1–6)[8].

1. Ceramika architektoniczna z Iznik, druga połowa XVI w., Muzeum Benaki w Atenach, Muzeum Sztuki Islamu. Fot. I. Taranta, 2024
Iznik architectural ceramics, second half of the 16th century, Benaki Museum, Museum of Islamic Art, Athens. Photo by I. Taranta, 2024

2. Ceramika naczyniowa z Iznik, druga połowa XVI w., Muzeum Benaki w Atenach, Muzeum Sztuki Islamu. Fot. I. Taranta, 2024
Iznik ceramic vessels, second half of the 16th century, Benaki Museum, Museum of Islamic Art, Athens. Photo by I. Taranta, 2024

3. Talerz z Iznik, zdobiony tulipanami i goździkami, druga połowa XVI w., Muzeum Benaki w Atenach, Muzeum Sztuki Islamu. Fot. I. Taranta, 2024
Iznik plate decorated with tulips and carnations, second half of the 16th century, Benaki Museum, Museum of Islamic Art, Athens. Photo by I. Taranta, 2024

4. Kubek z Iznik, zdobiony tulipanami i goździkami, druga połowa XVI w., Muzeum Benaki w Atenach, Muzeum Sztuki Islamu. Fot. I. Taranta, 2024
Iznik cup decorated with tulips and carnations, second half of the 16th century, Benaki Museum, Museum of Islamic Art, Athens. Photo by I. Taranta, 2024

5. Ceramika architektoniczna z Iznik, z motywem czintamani (*çintamani*) wzdłuż krawędzi zewnętrznych płytek, druga połowa XVI w., Muzeum Benaki w Atenach, Muzeum Sztuki Islamu. Fot. I. Taranta, 2024
Iznik architectural ceramics, with a çintamani motif along the outer edges of the tiles, second half of the 16th century, Benaki Museum, Museum of Islamic Art, Athens. Photo by I. Taranta, 2024

6. Ceramika naczyniowa z Iznik, druga połowa XVI w., Muzeum Benaki w Atenach, Muzeum Sztuki Islamu. Fot. I. Taranta, 2024
Iznik ceramic vessels, second half of the 16th century, Benaki Museum, Museum of Islamic Art, Athens. Photo by I. Taranta, 2024

Z badań składu chemicznego wynika, że formuła masy ceramicznej przedstawia się następująco: około 80% krzemionki, 10% białej gliny i 10% fryty[9]. Pokrywająca naczynie angoba również była przygotowana z krzemionki (około 80%) i fryty (około 7–11%), jednakże znacznie drobniejszej, oraz białej gliny (3–8%)[10]. Barwna dekoracja była kompozycją tlenków metali: żelaza, miedzi lub kobaltu, wymieszanych z małą ilością gliny i wody[11]. Szkliwo składało się z tlenku ołowiu (około 50%), krzemionki, sody i znaczącej zawartości tlenku cyny (4–8%)[12]. Następnie na ornament nakładano przezroczyste szkliwo ołowiowe (zawartość tlenku ołowiu około 50% i krzemionki około 50%) w celu uszczelnienia naczynia[13].

Niewielki fragment ceramiki z Iznik (il. 7–9) został odkryty w Tykocinie podczas badań archeologicznych prowadzonych w 2011 r. przez Katarzynę Rusin i Ireneusza Kryńskiego. Ten wyróżniający się na tle innych artefakt odsłonięto w nawarstwieniach akumulacyjnych, datowanych na okres od drugiej połowy XVI do połowy XVII w., we wschodniej części Kaczorowa, w pobliżu niewielkiej rzeki, obecnie jest to odcinek ulicy Sokołowskiej między ulicami Piłsudskiego i Kaczorowską. Jest to fragment dna naczynia o średnicy 14 cm, będący kubkiem, dzbanem lub lampą, datowany na podstawie kolorystyki na lata 1560–1575. Naczynie zostało starannie wykonane, dobrze wypalone, pokryte angobą i wielobarwną dekoracją, o konturach podkreślonych czernią. Na turkusowym tle umieszczono ciemnoniebieski motyw przypominający czintamani (*çintamani*), złożony z dwóch wydłużonych, falistych, lecz równoległych chmur oraz dwóch umieszczonych obok siebie dysków[14], których pole zaakcentowano okrągłą reliefową kropką o barwie koralowej czerwieni. Czintamani to symboliczny znak pochodzenia dalekowschodniego, oznaczający panowanie nad trzema elementami świata: niebem, ziemią i wodą; tym symbolem posługiwał się Timur[15]. Turcy motyw ów określają jako „pręgi tygrysa i odbicie stóp lamparta", dyski zamieniając czasem w zamknięte półksiężyce[16].

Ceramika z Iznik była wyrobem luksusowym, a zatem należała ona do osoby zamożnej. Zachodnią część Tykocina, Kaczorowo, zamieszkiwali bogaci Żydzi, trudniący się handlem i mający poświadczone w źródłach pisanych (listy króla Zygmunta Starego) kontakty z mieszkańcami Imperium Osmańskiego. Nie można wykluczyć również, iż jej nabywcami byli chrześcijańscy dygnitarze, zamieszkujący w północnej, nadnarwiańskiej części Kaczorowa. Najstarsze zachowane zabytki kultury tureckiej w Polsce to obiekty z zakresu dyplomacji, różne oficjalne pisma sułtanów kierowane do polskich (w tym traktaty o pokoju), a także pisma w różnych sprawach wysyłane przez wysokich dostojników osmańskich do polskich hetmanów, którzy mieli przywilej prowadzenia własnej kancelarii dyplomatycznej. Warto podkreślić, że do tych dokumentów z reguły dołączane były podarunki dla króla i dygnitarzy. Na uwagę zasługuje fakt, iż znajdującą się w pobliżu Tykocina wieś Tatary zamieszkiwali w XVI w. Tatarzy, których powinnością była służba wojskowa.

7. Fragment ceramiki naczyniowej z Iznik, znaleziony w Tykocinie. Strona zewnętrzna zdobiona dekoracją. Fot. A. Senkevych, 2026
Fragment of an Iznik ceramic vessel found in Tykocin. Exterior surface with painted decoration. Photo by A. Senkevych, 2026

8. Fragment ceramiki naczyniowej z Iznik, znaleziony w Tykocinie. Strona wewnętrzna pokryta angobą i szkliwem. Fot. A. Senkevych, 2026
Fragment of an Iznik ceramic vessel found in Tykocin. Interior surface covered with slip and glaze. Photo by A. Senkevych, 2026

9. Fragment ceramiki naczyniowej z Iznik, znaleziony w Tykocinie. Przełom naczynia, barwy białej. Fot. A. Senkevych, 2026
Fragment of an Iznik ceramic vessel found in Tykocin. White ceramic body visible in cross-section. Photo by A. Senkevych, 2026

Bibliografia

Atasoy N., Raby J., *Iznik. The Pottery of Ottoman Turkey*, London 1989.
Carswell J., *Iznik Pottery*, London 1998.
Carswell J., Moraitou M., Gibson M., *Iznik Ceramics at the Benaki Museum*, Athens 2023.
Lorentz N.F., *Ornament. Wielka kolekcja (wersja zmniejszona)*, Warszawa 2011.
Żygulski Z. jun., *Sztuka turecka*, Warszawa 1988.

Przypisy

1 Z. Żygulski jun., *Sztuka turecka*, Warszawa 1988, s. 171.
2 J. Carswell, *A brief history of the Iznik ceramics industry*, [w:] J. Carswell, M. Moraitou, M. Gibson, *Iznik Ceramics at the Benaki Museum*, Athens 2023, s. 36.
3 Z. Żygulski jun., *Sztuka turecka…*, s. 171.
4 Tamże, s. 172.
5 Tamże.
6 Tamże.
7 Tamże.
8 N.F. Lorentz, *Ornament. Wielka kolekcja (wersja zmniejszona)*, Warszawa 2011, s. 28–29.
9 N. Atasoy, J. Raby, *Iznik. The Pottery of Ottoman Turkey*, London 1989, s. 50–64.
10 J. Carswell, *Iznik Pottery*, London 1998, s. 30.
11 Tamże.
12 Tamże.
13 N. Atasoy, J. Raby, *Iznik. The Pottery…*, s. 50–64.
14 W motywie czintamani są to trzy ułożone piramidalnie dyski.
15 Z. Żygulski jun., *Sztuka turecka…*, s. 46–47.
16 Tamże.